

SANTIAGO CASTILLO (DIR.), *CENTENARIO DEL MINISTERIO DE TRABAJO (1920-2020)*, MADRID, MINISTERIO DE TRABAJO Y ECONOMÍA SOCIAL, 2020, 388 P.

Aquest llibre es va plantejar com una obra específica d'investigació i estudi amb la qual es volia celebrar el centenari del Ministeri de Treball (1919-2019) i que havia de servir com a catàleg de l'exposició homònima, comissariada per Arturo Vitoria, que finalment es va suspendre amb motiu de la pandèmia.

L'obra ha estat dirigida per Santiago Castillo, catedràtic de ciència política a la Universitat Complutense de Madrid, i inclou una presentació de l'actual ministra de Treball i Economia Social, Yolanda Díaz Pérez.

1. ESTRUCTURA DEL LLIBRE

El llibre s'estructura en deu capítols, dividits seguint la cronologia dels períodes històrics, des de la seva creació fins a l'any 2018. Estan precedits per un pròleg del director, Santiago Castillo: «Cien años del Ministerio de Trabajo en España». Castillo hi fa un repàs de les etapes que conformen els deu capítols del llibre (Restauració, dictadura de Primo de Rivera, Segona República, Guerra Civil, dictadura franquista, Transició i la democràcia actual), que entrelliguen la història amb la del Ministeri. Els capítols reflecteixen la interdisciplinarietat dels seus autors, directament o indirectament relacionats amb la recerca acadèmica en el camp de la història contemporània, la història del dret social o el dret del treball i la Seguretat Social.

El primer capítol, signat per Santiago Castillo, descriu com va ser la transició entre el *laissez faire* liberal i l'intervencionisme. La seva posada en pràctica es va materialitzar amb un «intervencionisme científic» que es desenvolupà inicialment amb la tasca realitzada per la «Comisión de Reformas Sociales», creada el 1883 i que donaria pas a altres organismes que complirien la missió intervencionista i anirien creant la primera legislació laboral: l'«Instituto de Reformas Sociales» el 1903, la «Inspección de Trabajo» el 1906 i l'«Instituto Nacional de Previsión» el 1908. Castillo explica de manera seqüencial com va ser el naixement del Ministeri de Treball, que es revela sota la influència del final de la Primera Guerra Mundial i la creació de l'Organització Internacional del Treball (OIT) en la part XIII del Tractat de Versalles. És així com el 5 de maig de 1920 s'aprova el Decret de creació del Ministeri de Treball. L'assassinat d'Eduardo Dato el 1921, home especialment important de la Restauració i la implementació de l'intervencionisme, va fer augmentar la inestabilitat d'uns anys que van acabar amb el cop d'estat de Primo de Rivera el 13 de setembre de 1923.

Maria Jesús Espuny Tomás és l'autora del capítol sobre la dictadura de Primo de Rivera, una etapa en la qual el Ministeri, en els seus dos períodes, el Directori Militar i el Directori Civil, va experimentar una intensa activitat organitzativa i le-

gislativa. El ministre de Treball, Eduardo Aunós, va ser l'ideòleg del corporativisme i de l'«Organización Corporativa Nacional», l'eina vertebradora de la intervenció de l'Estat en el treball i també del Codi de treball del 1926. Aquest període destaca per la intensa activitat legislativa en l'àmbit social, que s'analitza a partir de les normes més rellevants. S'inclouen dos quadres sistemàtics que ajuden, d'una banda, a comprendre les nombroses reorganitzacions del Ministeri i, de l'altra, a conèixer quins van ser els homes que van ocupar aquella cartera.

El 14 d'abril de 1931 es proclamà la Segona República, període explicat per Josefina Cuesta. L'autora fa un exercici de síntesi i aporta uns esquemes que revelen la gran complexitat d'aquell període i que permeten conèixer les diferències significatives entre el Ministeri de Treball en els períodes governats per les forces d'esquerra i el Ministeri de Treball en el període 1933-1936, en què van governar els llerrouxistes amb la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA). El ministre de Treball més rellevant d'aquest període va ser el veterà polític i sindicalista socialista Francisco Largo Caballero, qui va mantenir una estreta relació amb l'OIT. Mentre que en el període 1931-1933 la tasca legislativa laboral i social —que l'autora també sintetitza amb un esquema— va ser molt intensa, l'obra de govern entre els anys 1934 i 1936 es va dedicar, com explica Josefina Cuesta, a «desmontar la legislación largo-caballerista». L'autora aporta una breu biografia de cadascun dels ministres de Treball d'aquell període especialment convuls. Conclou amb un esquema resum dels tractats internacionals firmats per Espanya entre 1919 i 1939 i una breu referència a l'inici de la Guerra Civil.

La dictadura franquista s'explica en dos capítols. El primer, que va del 1939 al 1957 i del qual és autor Pedro González Murillo, inclou també la Guerra Civil. Una part important del capítol està dedicada al «Fuero del Trabajo» del 1938, eix central de la política laboral del règim. El ministre més rellevant d'aquella primera època va ser José Antonio Girón de Velasco, qui va firmar normes tan importants com la «Ley de unidad sindical» del 1941 i la «Ley de contrato de trabajo» del 1944, text refós de la norma republicana del 1931. La política de subsidis socials va ser molt intensa, amb la família, la natalitat i la vellesa com a centre d'interès. El 1942 es va recupera el «seguro obligatorio de enfermedad», que González Murillo qualifica com a «estrella de los seguros».

El segon capítol d'aquesta etapa, del qual és autor Jorge Torrents Margalef, comprèn els anys 1958-1976. S'hi fa un repàs dels homes que van ocupar la cartera ministerial de Treball, entre els quals destaca Licinio de la Fuente. Una altra qüestió especialment rellevant que s'hi explica és el canvi d'actitud del règim envers l'OIT, organisme que havia estat molt crític amb el franquisme per la seva política sindical. Per a esmentar un fet cabdal, el 1963 es crea la Seguretat Social, organisme hereu d'una llarga trajectòria social que havia liderat l'Institut Nacional de Previsió des de principis del segle xx. Torrents dedica un epígraf als canvis legislatius sobre la regulació del treball de les dones, amb els quals se superaren algunes de les discriminacions normatives a les quals aquests havien estat sotmeses. La «Ley de relaciones laborales» del

1976, la darrera norma d'aquest període, va experimentar diferents transformacions abans de ser aprovada, per la qual cosa no es pot considerar una llei de bases. Aquesta etapa va acabar amb la mort del dictador el 20 de novembre de 1975.

En el capítol següent, Fernando Valdés Dal-Ré anuncia que en el període comprès entre els anys 1977 i 1981 el Ministeri va ser un «agente activo en la recuperación de las libertades en el ámbito de las relaciones laborales», a més que va tenir un paper important en la construcció democràtica del nou model d'estat. És l'època de l'elaboració de les normes que havien de modernitzar les relacions laborals: l'Estatut dels treballadors, les lleis sobre l'associació sindical i el dret a la vaga i la Llei d'ocupació. Valdés cita els homes que van ocupar la cartera ministerial, entre els quals es troba Manuel Jiménez de Parga. És interessant descobrir com es va elaborar la Llei d'associació sindical, de gran importància per a la jove democràcia, les negociacions de l'elaboració de l'Estatut dels treballadors i la seva innegable centralitat. Aquest anys també van significar la modernització de l'«Instituto Nacional de Empleo», l'INEM, que tant protagonisme havia de tenir posteriorment.

El primer període governat pel Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE) en la democràcia actual, els anys 1982-1996, és estudiat per Manuel Palomeque López. El Ministeri de Treball va patir en aquell període diverses reorganitzacions en les quals la Seguretat Social va adquirir una rellevància especial. Pel que fa als homes que van ocupar aquesta cartera, destaca la procedència de dos d'ells del PSOE d'Andalusia (Chaves i Griñán, qui anys més tard passaren pels tribunals, acusats de corrupció), a més d'uns altres dos noms, Luis Martínez Noval i Joaquín Almunia. Palomeque dedica un esforç especial a l'aprovació de la Llei orgànica de llibertat sindical el 1985 i a la primera reforma de l'Estatut dels treballadors, del 1983, per a incloure-hi la jornada màxima de quaranta hores setmanals i les vacances anuals de trenta dies naturals. Aquesta «adaptabilidad normativa» esdevé el que l'autor qualifica amb visió de futur de «reforma laboral permanente».

Els vuit anys de govern (1996-2004) de José María Aznar estan desenvolupats per Joaquín García Murcia. S'expliquen les diferents reorganitzacions del Ministeri en aquells anys, posant un èmfasi especial en la conversió de l'«Instituto Nacional de Servicios Sociales» en l'«Instituto de Migraciones y Servicios Sociales» amb l'objectiu de donar resposta a la gran arribada de persones emigrants esdevinguda en aquells anys. La cartera ministerial, ocupada per homes com Eduardo Zaplana i Javier Arenas, va instaurar el diàleg social amb la patronal i els sindicats en la seva primera legislatura. L'autor del capítol destaca la producció normativa d'aquest període i la consolidació del sistema ministerial, de la Seguretat Social i de l'assistència a col·lectius vulnerables.

El 2004 la victòria electoral de José Luis Rodríguez Zapatero el 14 de març va implicar un nou canvi de cicle. María Luz Rodríguez Fernández, autora del capítol corresponent (2004-2011), apunta que aquell període va transitar des d'una bonança econòmica que havia d'aportar l'ocupació plena fins a la crisi que va començar el 2008. Els primers anys van destacar per la conquesta de «nuevos derechos sociales» amb

Jesús Caldera com a ministre. El mateix 2004 es va aprovar la Llei contra la violència de gènere i tres anys més tard, la Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, d'igualtat efectiva entre dones i homes, lleis que van comportar importants avenços en la matèria. Pel que fa a la igualtat en l'àmbit del treball, es van aprovar altres qüestions com ara l'ampliació del permís de paternitat i la legislació en matèria de dependència.

El segon mandat de Rodríguez Zapatero va tenir per objectiu donar resposta a la situació de l'emigració, per a la qual cosa es van introduir canvis en la política d'acollida de persones emigrants. La reforma laboral del 2010 pretenia donar resposta a les situacions de vulnerabilitat que començaven a viure les persones amb atur de llarga durada. L'autora explica de manera entenedora la complexa modificació que es va dur a terme entre els anys 2010 i 2011, que va implicar canvis en els programes d'ocupació i la reforma de les pensions. D'aquesta manera s'obria la porta a un dels canvis socials que més ha afectat la societat: l'allargament de l'edat de jubilació. Les mobilitzacions també hi són presents, com la vaga general del 29 de setembre de 2010.

Les eleccions del 2011 van implicar un nou canvi de cicle polític. El mandat de Mariano Rajoy Brey, del Partit Popular (PP) (2011-2018), és a càrrec de Núria García Piñero. Un PSOE desgastat pels durs efectes de la crisi econòmica va donar pas al PP de Mariano Rajoy. Aquest període, l'últim analitzat en el llibre, destaca perquè, per primera vegada en la història d'Espanya, la cartera del Ministeri de Treball va ser ocupada per una dona: Fátima Báñez García. Posteriorment, serien ministres de Treball Magdalena Valerio (PSOE) i Yolanda Díaz (Unidas Podemos). Báñez també ha gaudit de la major durada en el càrrec: set anys i mig.

La legislatura encapçalada per Rajoy està marcada per la crisi econòmica. En aquell període, el Ministeri va passar a rebre el nom de «Ministerio de Empleo y Seguridad Social» i es van dur a terme diferents reorganitzacions. La més rellevant va ser la reforma laboral del 2012, que va trobar resposta al carrer amb la convocatòria de dues vagues generals: el 29 de març i el 14 de novembre d'aquell any. Els nombrosos canvis legislatius es van orientar cap a la recuperació econòmica, que va arribar, tímidament, l'any 2016. La victòria del PP donava peu a continuar amb les mateixes polítiques, però la moció de censura de l'any 2018 va concloure l'etapa dels populars al Govern, no sense abans aprovar dos instruments rellevants: l'Estratègia Espanyola d'Economia Social (2017-2020) i el Pla Estratègic de la Inspecció de Treball i Seguretat Social (2018-2020), que tenia per objectiu reforçar aquesta antiga i imprescindible institució en l'àmbit del treball.

2. VALORS DEL LLIBRE

La lectura d'aquest llibre aporta un coneixement vast i documentat sobre la trajectòria d'una institució que intervé de manera decisiva en la vida quotidiana dels ciutadans, com a treballadors o com a pensionistes i jubilats. Els canvis de nom i

d'organigrama i les reformes legals han establert les bases d'una qüestió tan important com és el treball i la protecció social de treballadors i treballadores.

Al llarg dels capítols es pot comprovar que les necessitats socials i econòmiques reben una resposta condicionada al color polític del Govern i que s'emmiralla també en la política internacional, especialment l'europea. Per a posar alguns exemples que ens semblen rellevants, els canvis d'actitud envers la comunitat internacional es tradueixen en una major o menor implicació en organismes tan importants com l'OIT. Com planteja Santiago Castillo en la presentació del llibre, és interessant veure que la història del Ministeri té com a teló de fons la política internacional i les relacions d'Espanya amb aquesta institució. El contingut d'alguns capítols permet deduir que el treball femení i la igualtat d'oportunitats han variat segons el règim polític i el color governamental. Aquest llibre explica de manera molt encertada les millores successives en aquesta matèria.

Es tracta d'una aportació fonamental en la investigació de la història del Ministeri de Treball. Els autors, experts en diferents disciplines acadèmiques (història contemporània, història del dret social, dret del treball i dret de la Seguretat Social) dins d'una interdisciplinarietat molt significativa, reuneixen en un sol volum una contribució única sobre la institució. Han destacat en cada capítol la informació que han considerat rellevant sense perdre de vista uns elements comuns (organigrama, competències, ministres i obra legislativa), ordenats i metòdics en el seguiment de tot el desenvolupament del Ministeri de Treball al llarg d'aquests cent anys. Al voltant del Ministeri de Treball, aspectes d'història política, econòmica i social es creuen amb la legislació laboral que protagonitza cada període.

El material gràfic que s'inclou en cada capítol reflecteix els canvis que s'han succeït en els darrers cent anys: des de la situació miserable de les famílies obreres de finals del segle XIX i principis del XX, fins a l'actualitat. Les fotografies mostren diferents moments de la història del treball i del Ministeri: fàbriques, eleccions sindicals en diferents moments (anys trenta i setanta), reunions en trobades internacionals, mítings i manifestacions sindicals, reunions del Govern amb els agents socials, plens del Congrés dels Diputats i fotografies d'alguns dels diferents ministres que han ocupat la cartera.

Aquesta obra explica de manera immillorable un tros de la història institucional de l'Estat espanyol i cal agrair l'esforç del director i del professorat participant per acostar-nos-la en aquest format més divulgatiu, però sense perdre el rigor científic.

Elisabet Velo i Fabregat